

Financiële architectuur Protestantse Kerk Den Haag

Vastgesteld door de Algemene Kerkenraad d.d. 14/11/2022 (actualisering d.d. 28/11/23)¹

1. Inleiding

De Protestantse Kerk Den Haag beschikt over twee rapporten met adviezen over het te voeren financiële beleid. Het eerste rapport legt de financiële verantwoordelijkheid expliciet bij de wijkkerkenraden. Zij krijgen de ‘opdracht’ om uiterlijk in 2025 te komen tot een sluitende begroting. Het tweede rapport bouwt hier op voort, maar is wat minder streng in die zin dat het beheerst interen op de diverse reserves als reële optie beschouwd wordt. Het rapport bevat voorstellen om het beheerst interen handen en voeten te geven. De vraag blijft hoe die grotere financiële verantwoordelijkheid van de wijkgemeenten vertaald kan worden in passende bevoegdheden en instrumenten.

De beleidsvisie 2021-2025 gaat uit van de veronderstelling dat de Protestantse Kerk Den Haag naast de wijkgemeenten ook andere vormen van kerkplekken ontwikkelt. Te denken valt aan pioniersplekken, buurt- en kerkhuizen, huisgemeenten en voorzieningen (buurtgemeente). Deze ontwikkeling naar een mozaïek van kerkplekken dient ook een plaats te krijgen, zowel in de financiële architectuur als in het organisatiemodel.

Deze huidige situatie waarbij zowel de meeste wijkgemeenten als de protestantse gemeente als geheel te maken hebben met negatieve exploitatiesaldi, is op termijn niet houdbaar. De afgelopen jaren teerden we nog niet substantieel in op de reserves, maar dat was vooral te danken aan incidentele baten. Duidelijk is dat we de komende jaren geen zekerheden over incidentele baten hebben. Ook zullen de energiekosten oplopen. Daar waar kansen zijn om additionele baten te genereren uit gebouwen moeten die zeker gegrepen worden. Maar wel met enige voorzichtigheid: het betekent dat ruimte en tijd onttrokken worden aan de ‘gewone’ kerkelijke arbeid.

De begroting en jaarrekening maken onderscheid tussen de wijkgemeenten en centraal. Het begrip ‘centraal’ is vervreemdend. Het gaat wel degelijk om kosten en baten die direct of indirect ten goede komen aan onze gemeente in al haar verscheidenheid. Gemeenschappelijke kosten en baten dekken de lading wellicht beter. De toerekening van kosten en baten aan de wijken en centraal is in de loop van de geschiedenis tot stand gekomen. Ze is het resultaat van overwegingen en omstandigheden in het verleden. De lasten die nu onder centraal vallen, kunnen in theorie ook toegerekend worden aan de wijken. Het zal echter niet eenvoudig zijn om een redelijke en acceptabele modus te vinden voor één of meerdere verdeelsleutels. Het tweede rapport heeft ‘centraal’ uitvoerig besproken².

Het eerste rapport constateert dat de begrotingsdiscipline tekortschiet. De tekorten worden bijna mechanisch afgeboekt van de reserves dan wel gecompenseerd door incidentele baten. De klassieke interventie in geval van oplopende tekorten bestaat uit een combinatie van verkleining van de predikantsformatie, het onttrekken van kerkgebouwen aan de eredienst en samenvoeging van wijkgemeenten. We hebben deze pijnlijke en opgelegde aanpak de afgelopen decennia aan den lijve ervaren. Aan deze periode bewaart niemand goede herinneringen. Tegelijkertijd dringt de vraag zich op of en hoe we dit – in een onverhoopte toekomst – anders kunnen aanpakken. Het eerste rapport bevat een consequent pleidooi om de financiële verantwoordelijkheid neer te leggen bij de wijkkerkenraden en ook de centrale lasten (waar mogelijk) door te belasten naar de wijken. Laatstgenoemde krijgen het dringende verzoek plannen te maken voor een sluitende begroting in

¹ De vastgestelde versie bevatte de veronderstelling dat de implementatie per 1 januari 2023 zou volgen.

² Pagina's 7 - 9

2025. Tegelijkertijd is dit rapport niet concreet wat betreft de overdracht van bevoegdheden en middelen aan de wijkkerkenraden.

Het tweede rapport bevat allerlei meer of minder uitgewerkte voorstellen, waaronder twee nieuwe elementen. Het eerste is dat de opstellers uitgaan van (tijdelijk) houdbare tekorten. Hiermee is de wens van een sluitende begroting niet van tafel, maar de komende jaren mag beheerst ingeteerd worden op de reserves (algemeen en wijk). Het tweede element is het voorstel om een substantieel deel van de algemene reserve in te zetten voor het aan te passen Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing.³

Wijkgemeenten hebben – gegeven het onroerend goed en de predikantsformatie – geen substantiële mogelijkheden tot kostenbesparingen. Sommige wijkgemeenten zien wellicht mogelijkheden tot externe projectfinanciering, maar dat gaat bijna per definitie om additionele activiteiten. De gewone zondagse liturgie en het pastoraat komen daar niet voor in aanmerking. Tegelijkertijd is ook gebleken dat een aantal wijkgemeenten min of meer verbonden zijn met stichtingen of verenigingen die ten doel hebben de betreffende wijkgemeente te ondersteunen. Te samen beschikken die instellingen over een reserve van minstens € 4 miljoen. Deze ‘reserve’ is niet zichtbaar in de jaarrekening van de Protestantse Kerk Den Haag. Wel zijn de betreffende stichtingen met naam en toenaam genoemd in de jaarrekening 2021.

Het is nu de uitdaging om deze elementen – gegeven de verschillende reacties – te vertalen in besluitvorming door de Algemene Kerkenraad. Essentieel is om met een overtuigend verhaal te komen dat we nu de tijd en de ruimte hebben om samen de negatieve financiële tendens te keren. Niet door forse opgelegde bezuinigingen, maar door samen de situaties onder ogen te zien, te onderkennen wat van waarde is en het lef om te kiezen.

2

2. Principiële keuzes

2.1. Verantwoordelijkheid wijken

De eindverantwoordelijkheid voor de financiën van onze gemeente berust bij de Algemene Kerkenraad. We benadrukken echter ook de eigen verantwoordelijkheid van de wijkkerkenraden voor de financiën van de respectievelijke wijkgemeenten. We verwachten dat de wijkkerkenraden de financiële situatie onder ogen zien, de financiële stukken voor de eigen wijk vaststellen, meedenken over verbeteringen en de gemeenteleden actief stimuleren tot het geven van kerkelijke bijdragen. In principe geldt dit ook voor andere kerkplekken, zij het dat deze mede deel uitmaken van andere regelingen (zoals pioniersplekken en buurt- en kerkhuizen).

Daarbij hanteren we enkele indicatoren om het een en ander te kunnen zeggen over de veerkracht van een wijkgemeente of kerkplek. De meest vergaande consequentie kan een besluit van de Algemene Kerkenraad zijn om de wijkgemeente (kerkplek) op te heffen of van vorm te doen veranderen.

- Een wijkgemeente (kerkplek) dient toekomstbestendig (veerkrachtig) te zijn conform de criteria in de notitie veerkrachtige kerkplekken in Den Haag.
- Een wijkgemeente zal vanaf 2024 een toenemend deel van haar tekorten in mindering moeten brengen op haar eigen wijkreserve (zie verdere uitwerking in 2.4).
- Een veerkrachtige wijkgemeente dient in beginsel voortdurend te beschikken over voldoende wijkreserves om gedurende minstens vijf jaar de exploitatietekorten op te vangen.

³ Het tweede rapport bevat een voorstel voor twee fondsen: solidariteit en vernieuwing. We stellen nu voor om ons te beperken tot één fonds

- De wijkkerkenraad krijgt in de plaatselijke regeling een eigen rol bij het opstellen van de wijkbegroting en de wijkexploitatiekening.
- De wijkkerkenraad draagt zorg voor vertegenwoordiging in de beide colleges en de Algemene Kerkenraad.
- De wijkkerkenraad kan beargumenteerde voorstellen doen voor de inzet van de wijkreserve voor specifieke projecten.
- Vanuit het oogpunt van presentie van onze kerk in specifieke wijken, kan de Algemene Kerkenraad besluiten dat een kerkplek gecontinueerd kan worden ondanks tekortschietende financiële middelen. Een voorwaarde is wel dat de veerkracht op de niet-financiële aspecten overtuigend is.

2.2. Gemeenschappelijke kosten en baten (centraal)

Het gemeenschappelijke deel in de huidige begroting⁴ bevat een mengeling van (ondersteunende en uitvoerende) dienstverlening aan de wijkgemeenten, de ambtelijke ondersteuning van de Algemene Kerkenraad en het College van Kerkrentmeesters en enkele activiteiten van de gemeente als geheel (communicatie & PR, Pioniersplekken, etc.). De solidariteitskas en het quotum (landelijke regelingen) worden doorbelast aan de wijken.

- De kosten van de dienstverlening aan de wijkgemeenten kunnen in theorie verder gereduceerd en anders toegerekend worden, maar dat betekent ook dat de dienstverlening in kwaliteit en kwantiteit minder wordt. Dit laatste is niet wenselijk.
- De doorbelasting van de kosten voor groot onderhoud van de gebouwen wordt getoetst op redelijkheid en duidelijkheid. Het College van Kerkrentmeesters heeft in zijn vergadering in maart 2022 besloten de bijdrage groot onderhoud per kerkgebouw voorlopig te stabiliseren.
- De sleutel voor de doorbelasting solidariteitskas en quotum zal aangepast worden. Het huidige systeem gaat uit van een doorbelasting op basis van het aantal betalende pastorale eenheden. Per 1 januari 2024 zal de doorbelasting gebaseerd worden op basis van de werkelijke baten van de wijkgemeente⁵.
- Financiële bijdragen aan de (nieuwe) pioniersplekken, initiatieven jeugdwerk, kadertrainingen en vernieuwende communicatie worden – naast ander werk - ondergebracht in het Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing.
- In de begroting zal een meer realistischere inschatting worden gemaakt van de beleggingsopbrengsten.
- Het gemeenschappelijk deel (zie inleiding) krijgt een begrotingsdoelstelling van een maximaal tekort van € 300.000.

2.3. Mozaïek van kerkplekken

De kerkorde en ordinanties stellen specifieke eisen aan kerkelijke (wijk)gemeenten. Het is te voorzien dat het voor sommige wijkgemeenten steeds moeilijker wordt om aan die criteria te voldoen (financieel, ambtsdragers, taken). Tegelijkertijd komen allerlei andere initiatieven op die op eigen wijzen geloofsgemeenschappen (kunnen) vormen. We zien hier in potentie twee bewegingen. De eerste beweging is die van een klassieke wijkgemeente naar lichtere vormen van geloofsgemeenschappen. De tweede beweging is die van ad hoc initiatieven naar minder tijdelijke geloofsgemeenschappen. Hoewel beide bewegingen misschien lastig in te passen zijn in de huidige ordening, willen we hier wel ruimte voor creëren.

⁴ In de begroting en jaarrekening consequent als 'centraal' aangeduid.

⁵ Technisch gaat het om een percentage van de opbrengsten uit levend geld (kerkbalans, collectes, giften) gedurende de twee voorgaande jaren. Deze aanpassing zal leiden tot verschuivingen tussen de wijkgemeenten. Zie ook de doorrekening.

- De Protestantse Kerk Den Haag kiest voor een organische ontwikkeling van één gemeente met meerdere wijkgemeenten naar een gemeente met een mozaïek van kerkplekken.
- Wijkgemeenten (of locaties binnen een wijkgemeente) hebben de mogelijkheid om te kiezen voor andere of lichtere vormen van geloofsgemeenschappen.
- Pioniersplekken hebben de mogelijkheid zich te ontwikkelen tot meer blijvende geloofsgemeenschappen.
- Buurt- en kerkhuizen hebben al het karakter van gemeenschappen, al dan niet verweven met een wijkgemeente.
- De instrumenten van meerjarenbegroting en de scan voor de veerkracht (zie betreffende notitie) zijn ook van toepassing op andere kerkplekken dan alleen de wijkgemeenten, tenzij er andere regelingen van toepassing zijn.
- De kerkplekken kunnen desgewenst een beroep doen op diaconale fondsen en het Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing.
- Organisatorische en financiële inbedding van deze kerkplekken binnen de Protestantse Kerk Den Haag dient gewaarborgd te zijn.

2.4. Reserves

De in het verleden opgebouwde reserves kunnen tot en met 2027 op een beheerste manier ingezet worden voor het dekken van exploitatietekorten (gemiddeld € 500.000 per jaar) en voor het in te stellen fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing (eenmalig € 1.000.000, verdeeld over tien jaar).

Zoals eerder al geconstateerd heeft de Protestantse Kerk Den Haag van doen met het risico van enkele verplichtingen die samenhangen met eigenaarschap van de Nieuwe Kerk, de Grote Kerk en de Kloosterkerk. Hoewel de exploitatie is uitbesteed aan stichtingen, kan onze kerk in extreme situaties aansprakelijk gesteld worden voor het onderhoud. Tegenover dit risico staat het gegeven dat een deel van het onroerend goed (met name de kerkgebouwen) niet op marktwaarde gewaardeerd is. Deze waarde is overigens niet eenvoudig te gelde te maken.

De Protestantse Kerk Den Haag beschikte per 1 januari 2022 over een algemene reserve van € 12,3 miljoen en een geaggregeerde wijkreserve van € 4,4 miljoen.⁶

Inmiddels is ook naar voren gekomen dat enkele wijkgemeenten direct of indirect beschikken over aanzienlijke reserves die niet zichtbaar zijn in de jaarrekening van onze kerk. Het gaat hierbij in totaal om een kleine € 4 miljoen. De betreffende reserves kunnen wel beschouwd worden als wijkreserves; de betreffende stichtingen zijn genoemd in de jaarrekening 2021.

- Het beheersbare tekort (wijken en centraal) voor de jaren 2024 tot en met 2027 is gemiddeld € 500.000 per jaar (€ 2,0 miljoen);
- Het Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing krijgt eenmalig € 1 miljoen vanuit de algemene reserves, te boeken als bestemmingsreserve op de balans;
- De tekorten van de wijkgemeenten zullen in toenemende mate ten laste gebracht worden van de wijkreserves.
 - 2024 30%
 - 2025 40%
 - 2026 50%
 - 2027 50%

⁶ Jaarrekening 2021. Daarnaast zijn er nog een herwaarderingsreserve van € 2 miljoen en bestemmingsreserves van minder dan € 0,1 miljoen.

Vooralsnog gaan we niet verder dan 50%, mede vanuit de gedachte dat de algemene reserve gemeenschappelijk is.

- In geval van de verkoop van kerkgebouwen na 2023 zal 50% van de opbrengst toegevoegd worden aan de betreffende wijkreserve mits de veerkracht van de betreffende wijkgemeente of kerkplek geborgd is.

2.5. College van Diakenen

Het werk van het College maakt deel uit van de Protestantse Kerk Den Haag als geheel:

- Opdracht- en subsidiegever van STEK
 - Mede in dat kader wordt het diaconale werk van wijkgemeenten en daarmee de wijkgemeenten versterkt door diaconaal opbouwwerkers (STEK werknemer);
- Enkele kerkgebouwen evolueerden tot buurt-en-kerkhuisen;
- Financiële deelname aan o.a. Kerk in Den Haag, het Fonds Ontwikkeling en Vernieuwing, het Straatpastoraat en het Aandachtscentrum.

Gegeven de bestaande scheiding tussen diaconale en niet-diaconale geldstromen en vermogens in onze kerk, is het niet vanzelfsprekend om diaconale middelen direct op te nemen in de financiële architectuur. Dit gezegd hebbende, liggen er de volgende kwesties:

- Bestendiging of intensivering van het bestaande en gewaardeerde diaconale beleid m.b.t. de gemeente en haar wijkgemeenten en kerkplekken, zoals samengevat in de bovenstaande opsomming (zie ook het beleidsplan 2024-2028).⁷
- De deelname aan het vernieuwde Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing. Hierover zal in 2024 overlegd worden.

5

2.6. Predikantsformatie

De huidige formatie van 'gewone' predikanten is vastgesteld op 8,0 fte⁸ en is al tien jaar ongewijzigd (ondanks afnemende ledenaantallen en dalende opbrengsten). Deze formatie wordt op basis van de verhouding tussen de aantallen betalende eenheden verdeeld over de wijkgemeenten. Deze systematiek verbergt een vorm van solidariteit, omdat de formatie van een wijkgemeente hierbij niet bepaald wordt door de financiële inkomsten. Maar daar tegenover staat het streven naar een sluitende wijkbegroting, dat ertoe kan leiden dat een wijkgemeente kiest voor een andere – kleinere – invulling van de formatie.

De wijkgemeenten kennen zo de bovengrens wat betreft de vervulling van vacatures. We stellen iedere twee jaar de normatieve verdeling van de predikantsformatie vast. Deze berekende formatie per wijkgemeente is direct afhankelijk van de totale formatie en de aantallen betalende eenheden. Een wijkgemeente die bij deze exercitie uitkomt op minder dan 0,33 fte⁹ staat voor de opgave om na te denken over haar toekomst. Hierbij zullen ook de gegevens uit de veerkracht scan betrokken worden.

- De formatie en de verdeelsleutel blijven vooralsnog gehandhaafd; wijkkerkenraden hebben de vrijheid om qua formatie te kiezen voor een lager niveau. In een deel van de wijkgemeenten is er reeds voor gekozen om openstaande vacatures niet geheel in te vullen.

⁷ De intensivering kan zowel betrekking hebben op de omvang van de financiële betrokkenheid als op de aard van die betrokkenheid. Te denken valt aan investeringen in onroerend goederen zoals bijvoorbeeld het buurt- en kerkhuis Shalom.

⁸ De formatie van de Bethlehemkerk is additioneel.

⁹ Ordinantie 3, artikel 17, lid 1. Dit is het absolute minimum volgens de kerkorde. Binnen de Protestantse Kerk Den Haag is de afspraak dat 0,5 fte de ondergrens is.

- De vervanging van academisch gevormde theologen door HBO theologen (kerkelijk werkers) is toegestaan, mits de formatie van academisch gevormde theologen op minimaal 0,33 fte per wijkgemeente blijft.
- Een verdere verlaging van de totale formatie in de komende jaren ligt bij de voortzetting van de bestaande trends in de lijn der verwachting.

Het verdient sowieso aanbeveling om attent te zijn en te blijven op het takenpakket van de predikanten in deze tijd. De verwachtingen van predikanten lijken soms ongezonder hoog, zowel voor de gemeente als voor de predikanten. Wellicht kunnen we op termijn overwegen om een deel van de formatie vanuit de AK op afroep beschikbaar te stellen aan voorzieningen (buurtgemeenten), huisgemeenten en andere kerkplekken.

2.7. Instrumenten

De drie instrumenten worden in aparte voorstellen gereed gemaakt voor implementatie

- Meerjarenbegrotingen (FRIS)
 - Het College van Kerkrentmeesters heeft een eerste opzet voor de meerjarenbegroting opgesteld; deze zal voorgelegd aan en besproken worden met de betrokkenen in de wijkgemeente;
 - Het College van Kerkrentmeesters heeft tevens een eerste doorrekening van de bovenstaande voorstellen beschikbaar gesteld.
- Scan voor veerkracht¹⁰ (aanpassing model Amersfoort, toegepast in Drieklank en Lukaskerk)
 - Periodieke uitvoering op alle kerkplekken
 - Bespreking in door de AK te organiseren bijeenkomsten voor en van de wijkkerkenraden en andere verbanden rond kerkplekken.
 - Conclusies & aanbevelingen per kerkplek
- Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing (aanpassing van het bestaande fonds)¹¹
 - Spelregels voor het fonds;
 - Aansturing van het fonds.

6

Nawoord

De stukken zijn na de besluitvorming van 14 november 2022 voorgelegd aan alle betrokken wijkkerkenraden en commissies. De wijkkerkenraad Zuidwest wees de voorstellen categorisch af. De andere gremia gaven aan zich te kunnen vinden in de voorstellen, maar hadden wel wat vragen en opmerkingen. Deze zijn besproken in een aparte notitie waarin ook geprobeerd is enigszins tegemoet te komen aan de bezwaren die leven in de wijkkerkenraad Zuidwest.

De Financiële Architectuur is definitief vastgesteld in de AK vergadering van 20 november 2023, waarbij een schriftelijke toelichting en enkele kleine aanpassingen ten opzichte van de versie die 14 november 2022 in eerste lezing is aanvaard. De afvaardigden van wijkgemeente Zuidwest onthielden zich van deelname aan de finale stemming. De overige AK leden stemden in met de voorstellen.

¹⁰ De veerkrachtscan is in een aparte notitie beschreven; deze maakt onderdeel uit van het besluit m.b.t. de financiële architectuur.

¹¹ Het fonds is ook beschreven in een aparte notitie en maakt onderdeel uit van het besluit m.b.t. de financiële architectuur.